**ВІДГУК**

**офіційного опонента, доктора географічних наук, професора, професора кафедри географії та екології Херсонського державного університету Пилипенка Ігоря Олеговича**

**на дисертаційну роботу Салія Михайла Васильовича**

**на тему «Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток»**

**подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 10 – Природничі науки за спеціальністю 106 – Географія**

**Актуальність теми дисертаційної роботи.** У сучасних умовах соціально-економічних змін, децентралізації влади, міграційної динаміки населення та урбанізаційних викликів в Україні особливої ваги набуває дослідження трансформацій систем розселення на регіональному рівні. Тернопільська область, при переважанні сільських поселень із вагомою роллю міських, зазнає суттєвих структурних змін у моделі розселення, які проявляються у депопуляції малих сіл, концентрації населення в окремих поселеннях, зміні функціонального значення територій. Ці процеси істотно впливають на просторову організацію регіону, формуючи нові конфігурації соціального та економічного розвитку, змінюючи транспортну доступність, інфраструктурну забезпеченість та якість життя населення.

Особливої актуальності набуває необхідність комплексного аналізу таких змін із використанням сучасних геоінформаційних технологій, просторового моделювання та системного підходу до прогнозування розвитку територій. Результати дослідження можуть слугувати підґрунтям для формування стратегій збалансованого просторового планування, раціонального розміщення інфраструктурних об'єктів, підтримки місцевого самоврядування та запобігання подальшому соціально-економічному занепаду окремих територій.

Таким чином, вивчення сучасних трансформаційних процесів Тернопільської обласної системи розселення є актуальним як у науковому, так і в прикладному аспектах, сприяє розробці ефективної регіональної політики та підтримці сталого розвитку.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами.** Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової тематики у сфері регіонального розвитку, просторового планування та географії розселення, що відповідають завданням, визначеним у Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки, а також у Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2027 року. Тематика дослідження узгоджується з планом науково-дослідної роботи кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, де виконувалася дана дисертаційна робота, зокрема з такими науковими темами: «Географічна характеристика людського розвитку Західного регіону України» (2016-2020 рр., номер державної реєстрації 0116U004086), в межах якої були досліджені соціально-демографічні чинники розвитку систем розселення, а також «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (2021-2025 рр., номер державної реєстрації 0121U100332), в якій акцентовано увагу на сучасних викликах просторової організації територій та трансформації поселень.

Слід відмітити, що дисертаційна робота є логічним продовженням і складовою наукових тем, спрямована на аналіз регіональних особливостей трансформації систем розселення, інтеграцію просторових даних та розроблення наукових основ збалансованого розвитку областей України, зокрема Тернопільської. Отримані результати дослідження використовуються у процесі виконання зазначених тем, а також впроваджуються у навчальний процес на географічних факультетах Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, про що свідчать відповідні довідки.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, сформульованих у дисертаційній роботі.** Наукові положення, висновки та рекомендації, які сформульовані у дисертаційній роботі, ґрунтуються на системному аналізі інформаційних джерел, серед яких – офіційні статистичні дані, матеріали стратегій і програм соціально-економічного розвитку Тернопільської області, офіційні дані територіальних громад, а також авторські геоінформаційні та картографічні моделі. Для забезпечення достовірності результатів застосовано сучасні методи просторового аналізу, картографування, суспільно-географічного моделювання та порівняльно-географічного підходу.

Достовірність наукових положень, отриманих під час дисертаційних досліджень, підтверджується узгодженістю отриманих результатів із емпіричними спостереженнями трансформаційних процесів у Тернопільській обласній системі розселення, а також їх відповідністю загальнонаціональним тенденціям урбанізаційного розвитку, демографічних змін та регіональної політики. Окремі елементи наукових висновків проходили апробацію на п'ятьох наукових конференціях, були відображені у п'ятьох публікаціях у фахових виданнях України категорії Б, що також засвідчує їх наукову обґрунтованість і практичну значимість.

Таким чином, положення дисертаційної роботи є обґрунтованими як з методологічної, так і з практичної точки зору, відповідають меті дослідження і спираються на об'єктивно отримані та науково-обґрунтовані результати.

**Оцінка змісту дисертації та її завершеність.** Зміст дисертаційної роботи цілком узгоджується з визначеною метою та сформульованими завданнями дослідження. Структура дисертації відзначається логічною послідовністю та повнотою розкриття теми – від обґрунтування теоретико-методологічних засад до аналізу прикладних аспектів просторових трансформацій Тернопільської обласної системи розселення та їх впливу просторовий розвиток регіону, зокрема соціальної інфраструктури, фінансової спроможності, туристично-рекреаційної діяльності тощо. Робота містить вступ, чотири структуровані розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

У першому розділі Салій М.В. досить детально описує теоретико-методичні аспекти суспільно-географічного дослідження обласних систем розселення, приділяє важливу увагу впливу на трансформаційні процеси децентралізації. Також в цьому розділі чітко описані методи, які використані автором під час наукового дослідження як самої системи розселення, так і її впливу на окремі аспекти соціально-економічного розвитку Тернопільської області.

У другому розділі розглядаються чинники формування Тернопільської обласної системи розселення, а саме історико-географічні, природні, демографічні, соціально-економічні ті інші. Також проведено, як результат дії тих чи інших чинників, цілий ряд класифікацій поселень області (генетична, топографічна, виробнича, планувальна та функціональна).

Третій розділ висвітлює сучасні трансформаційні процеси в Тернопільській обласній системі розселення на рівні трьох районних систем – Тернопільської, Чортківської та Кременецької, а також територіальних громад, що входять до їх складу.

У останньому, четвертому розділі, проведено прикладні дослідження впливу трансформацій систем розселення на освітню та транспортну мережі, медичну сферу, рекреаційна-туристичну та природоохоронну діяльність. Важливим аспектом є дослідження фінансової спроможності громад Тернопільської області.

Кожен розділ дисертаційної роботи логічно завершено узагальнюючими висновками, що дозволяє простежити послідовність дослідження та забезпечує цілісність викладення матеріалу. При наукових дослідженнях вдало поєднано методи кількісного аналізу, картографування та візуалізації даних, що підкреслює переконливість і наочність наукових результатів.

Список використаних джерел є репрезентативним і охоплює широкий спектр літератури – від класичних фундаментальних праць до сучасних публікацій українських та зарубіжних вчених.

У цілому, зміст дисертації засвідчує високий рівень наукової підготовки здобувача, володіння сучасними підходами суспільно-географічного аналізу та здатність до комплексного осмислення просторових трансформацій на

регіональному рівні. Дисертаційна робота є самостійною та завершеною науковою працею здобувача ступеня доктора філософії Михайла Салія.

**Наукова новизна отриманих результатів.** В дисертаційні роботі вперше було визначено сучасні зміни та територіальну організацію поселенської мережі та Тернопільської обласної системи розселення, Тернопільської, Кременецької та Чортківської районних систем розселення; запропоновано новий підхід до класифікації та виділення систем розселення через зміни адміністративно-територіального устрою; проведено типізацію всіх поселень області за генетичними типами та часом заснування, топографічними та планувальними типами, функціональним значенням поселень-адміністративних центрів; виявлено основні диспропорції у розміщенні всього, міського та сільського населення громад, а також у транспортній доступності між поселеннями; простежено вплив розселення населення на просторовий розвиток регіону через соціальну сферу, туристичну діяльність та фінансову спроможність громад; розроблено ряд картосхем, які відображають територіальну організацію Тернопільської обласної системи розселення, а також новий адміністративно-територіальний устрій.

**Практичне значення результатів дослідження.** Результати дисертаційного дослідження мають прикладний характер і можуть бути використані в діяльності органів місцевого самоврядування, установ в галузі просторового планування, а також у процесі розроблення стратегічних документів регіонального розвитку. Зокрема, отримані аналітичні матеріали та картографічні моделі дають змогу здійснювати оцінку трансформацій системи розселення з урахуванням сучасних демографічних, економічних та соціальних тенденцій; визначати перспективні напрями просторової організації територій Тернопільської області; удосконалювати схеми планування територій на обласному та субрегіональному рівнях; підвищувати ефективність територіального управління в умовах децентралізації, а також враховувати результати при формуванні політики збалансованого розвитку громад.

Окремі положення та результати дослідження впроваджено в навчальний процес підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 106 – Географія на

географічних факультетах Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, а також використано у звітах науково-дослідних тем кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Варто зазначити, що окремі положення дисертації використані Тернопільською міською радою у своїй діяльності.

Поряд із цікавими з наукової та прикладної точок зору результатами, до роботи є ряд **зауважень та пропозицій:**

1. В роботі правильно піднімається питання про роль процесів децентралізації, їх вплив на розвиток систем розселення. (підрозділ 1.2, стор. 33-43). В той же час не запропонована програмна методологія або система методів щодо географічного вивчення цього впливу, хоча, окремі види трансформацій аналізуються в подальших розділах роботи (особливо, розділі 4). Розробка системи методів для оцінки впливів зміни АТУ та реформи децентралізації підсилила результати дисертації.

2. Окремі питання методики, аргументація їх застосування зустрічаються в 3-му та 4-му розділах роботи, що дещо заважає цілісності оцінки методологічного апарату дослідження, який в цілому відповідає меті і завданням дисертації.

3. Автором проведено ґрунтовний аналіз факторів формування Тернопільської обласної системи розселення (Розділ 2, стор. 56-114), де ретельно проаналізовано вплив важливих чинників, що є підґрунтям наявної системи розселення. В той же час, питання рубрікації, стратиграфування чинників викликає зауваження. Так, в підрозділ 2,1 «Історико-географічні передумови формування сучасної картини розселення…» включено аналіз генетичних типів поселень (пп. 2,1,2, стор. 73-79). В свою чергу, функціональні типи розселень (пп. 2.2.6), аналізуються вже в іншому підрозділі роботи (пп. 2.2 «Суспільно-географічні чинники». З чим пов'язано виокремлення окремо суспільно-географічних чинників від історико-географічних передумов? Чи не логічним би було показати генетичні та функціональні типи поселень як результат синергетичного результату дії чинників?

4. В роботі автором ретельно аналізуються окремі, рівнозначні фактори, що впливають на формування сучасної системи розселення Тернопільської області. Серед них в групі суспільно-географічних проаналізовано: пп. 2.2.1 Демографічні чинники; пп.2.2.4 Природний рух населення; пп. 2.2.5 Міграційний рух населення. Така типізація факторів формування системи розселення потребує окремого пояснення.

5. Автором розроблено систему оригінальних картографічних схем, які є і візуалізацією отриманих результатів дослідження, і, власне, важливим результатом. Комплексність і повнота розкриття результатів дослідження в картосхемах можуть стати основою для створення Атласу «Тернопільська обласна система розселення». В той же час, є певні змістовні та технічні зауваження до окремих карт. Так, рис. 3.1, сторінка 118 демонструє авторське зонування території Тернопільської області за інтенсивністю зав'язків з центрами різних ієрархічних рівнів. В той же час, на території області автором залишено лакуни без впливу центрів. Чи можливо таке в принципі? Значна частина карт потребує значних зусиль для їх аналізу, що пов'язано, можливо, з форматом зображення.

6. В роботі справедливо акцентується увага на ресурсах об'єктів ПЗФ для розвитку громад як низових систем розселення. В той час, не врахована їх різна вагомість, яка впливає, в тому числі на фінансову спроможність громад (наприклад, наявність дирекцій об'єктів природно-заповідних фонду національного та регіонального рівнів, податки, працевлаштування тощо).

Вказані зауваження не знижують наукової цінності роботи та не стосуються її новизни чи основних висновків і результатів, а також не впливають на загальне позитивне враження від роботи та її високу оцінку.

**Відсутність порушення академічної доброчесності.** Дисертаційне дослідження виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності відповідно до вимог чинного законодавства України та нормативних документів закладу вищої освіти. У процесі написання роботи дотримано етичних норм проведення наукових досліджень, забезпечено належне оформлення всіх використаних джерел інформації з обов'язковим посиланням на авторство,

ретельно процитовано літературні джерела, результати попередніх досліджень, статистичні й картографічні матеріали.

**Загальний висновок.** Аналіз змісту, структури та результатів дисертаційної роботи Салія Михайла Васильовича на тему «Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 – Географія (галузь знань 10 – Природничі науки), дає підстави стверджувати, що дослідження є самостійною, завершеною та актуальною науковою працею.

Робота вирізняється науковою новизною, містить важливі теоретичні узагальнення та практичні рекомендації, що можуть бути використані у сфері просторового планування, регіонального розвитку та в освітній діяльності. Зміст і структура дисертації повністю відповідають «Вимогам до оформлення дисертації» затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України №40 від 12.01.2017 р. (зі змінами внесеними Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019 р.) та відповідає вимогам "Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.).

Автор кваліфікаційної дисертаційної роботи Салій Михайло Васильович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 10 – Природничі науки за спеціальністю 106 – Географія.

**Офіційний опонент:**
**доктор географічних наук, професор,**
**професор кафедри географії та екології**
**Херсонського державного університету** _____ **Ігор ПИЛИПЕНКО**

Підпис І.О. Пилипенка
підтверджую начальник ВК
30.05.2025